

Sprawozdania

Sprawozdanie z seminarium

„Metody jakościowe w psychologii”

W dniach 21-24 listopada 1999 r. odbyło się w Karpaczu ogólnopolskie seminarium poświęcone metodom jakościowym w psychologii. Było ono konsekwencją cyklu spotkań i dyskusji dotyczących problematyki samorealizacji człowieka oraz psychologicznych metod badania różnorodnych przejawów ludzkiej egzystencji, organizowanych w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego od początku 1992 r. przez głównego inicjatora seminarium – dr hab. Marię Straś-Romanowską. Instytucjonalnym organizatorem seminarium był Instytut Psychologii Uniwersytetu Wrocławskiego, zaś przygotowaniem konferencji zajął się zespół osób prowadzących badania nad problematyką egzystencjalną pod kierunkiem dr hab. Marii Straś-Romanowskiej. Oprócz osób związanych z ośrodkiem wrocławskim w seminarium wzięli udział goście z Uniwersytetu Jagiellońskiego i z Akademii Pedagogicznej w Krakowie, z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz z Uniwersytetu Warszawskiego.

Obrady naukowe zainaugurowała dr hab. Maria Straś-Romanowska referatem *Teoretyczne podstawy badań jakościowych*. Wprowadziła tym samym uczestników w problematykę będącą przedmiotem obrad, przedstawiając typologię nauk wyróżnionych na podstawie kryterium przynależności przedmiotu do świata natury względnie do świata kultury oraz ukazała miejsce psychologii jako należącej zarówno do nauk przyrodniczych, jak i do humanistycznych. Autorka przypomniała, że z typologią nauk związana jest typologia modeli poznania, obejmująca wyjaśnianie i rozumienie. Oba te modele występują w psychologii, przy czym z pierwszym związana jest orientacja ilościowa, natomiast drugi implikuje zastosowanie metod jakościowych w postępowaniu badawczym.

Drugim wystąpieniem był referat dr. hab. Jacka Paluchowskiego z UAM i UW r pt. *Metodologiczne problemy analizy treści a wykorzystywanie metod komputerowych w badaniach jakościowych*. Poza wnikliwym ukazaniem zasygnalizowanych w tytule problemów wynikających z zastosowania metod komputerowych w badaniach jakościowych, wskazano w nim na aktualne programy komputerowe mogące być użyteczne w analizie treści wypowiedzi narracyjnej.

Następną sesję otworzył referat dr Stanisława Niecińskiego ze Studium Pedagogicznego UJ na temat: *Dane ilościowe a metody jakościowe w psychologii*. W wystąpieniu tym zawarta była refleksja nad przedmiotem psychologii oraz sposobami przejawiania się psychiki – jej wymiarami. Dokonano w nim próby uporządkowania kierunków psychologii – a także zmiennych konstytuujących przedmiot badań psychologicznych – według dwóch modalności: (1) świadomość–materialne zmienne systemu psychiki oraz (2) człowiek–środowisko. Ponadto autor przedstawił porównanie właściwości badań zmiennych świadomości z własnościami badań fizykalistycznie uchwytanych przejawów ludzkiej psychiki.

Dr Jarosław Klebaniuk z UW r w swoim wystąpieniu pt. *Metody jakościowe – wyzwanie dla tradycyjnej psychologii* przypomniał zarzuty stawiane metodom jakościowym przez scjentystycznie zorientowanych badaczy. Wysunął też tezę, iż w związku z zapotrzebowaniem pewnych grup społecznych będzie prawdopodobnie rosła w psychologii rola metod jakościowych.

Dr Jolanta Kowal z UW r w referacie *Wielozmiennowe modele statystyczne w badaniach jakościowych* przedstawiła współczesne techniki statystyczne, które – w przeciwieństwie do tradycyjnych – pozwalają na prawomocne statystycznie wnioskowanie o zależnościach między zmiennymi na podstawie badania nielosowej próby o niskiej liczebności, tj. rzędu 8-12 osób.

Kolejna sesja obejmowała prezentację badań. Zapoczątkowała ją dr Elżbieta Dryll z UW referatem pt. *Analiza treści i analiza narracji w badaniach psychologii wychowawczej*. Tytułowe rozróżnienie opiera się na oddzielnym rozpatrywaniu informacyjnej funkcji tekstu (jej dotyczy analiza treści) i funkcji ekspresyjnej tekstu (ta brana jest pod uwagę w analizie narracji, a więc specyficznego wytworu osoby badanej, traktowanego nie jako informacja o faktach, lecz jako fakt sam w sobie). Poza bogatą w następstwa dla psychologii narracyjnej systematyzacją jej przedmiotu i metody autorka zademonstrowała możliwości poznawcze analizy różnych aspektów zarówno narracji, jak i treści wypowiedzi (m.in. matek różniących się poziomem trudności wychowawczych sprawianych przez ich dzieci).

Dr Elżbieta Małkiewicz z UW r w wystąpieniu pt. *Analiza przypadku – diagnoza indywidualna problemu dziecka. Na przykładzie dzieci o narcystycznej linii rozwoju* zapoznała słuchaczy z wypracowanym przez siebie procesem dokonywania diagnozy dziecka narcystycznego.

Początek obrad kolejnego dnia konferencji wyznaczyło studium dr hab. Piotra Olesia z KUL pt. *Odkrywanie znaczeń według metody Konfrontacji z sobą Huberta J. M. Hermansa*. Zaprezentowana metoda – której istotę stanowi proces samopoznania dokonujący się w relacji dialogu z psychologiem – pełni funkcje diagnostyczno-terapeutyczne. Wykorzystuje się w niej dane jakościowe o osobie badanej, poddając je opracowaniu statystycznemu w celu wypracowania rzetelnej diagnozy i postępowania terapeutycznego.

Mgr Justyna Iskra z KUL w referacie pt. *Możliwości zastosowania jakościowej analizy strukturalnej zdarzeń życiowych (przedstawionych w postaci utworu literackiego) do zrozumienia świadectwa życia osobowego ich autora* uczyniła obiektem analizy jakościowej twórczość Antoine'a de Saint-Exupéry'ego. Na uwagę zasługuje konstatacja autorki referatu o autonomii semantycznej tekstu pisanego, tzn. zaistniałej z chwilą jego powstania niezależności wobec własnego twórcy.

Z kolei w referacie pt. *Podjęcie hermeneutyczne w badaniu prywatnych teorii rozwoju* dr Marian Olejnik z UJ powoływał się na stanowisko Roberta Sternberga dotyczące empirycznych punktów oparcia naukowych i prywatnych teorii rozwoju. Zgodnie

SPRAWOZDANIA

z tezą referatu, pojęcie „rozwój” w sensie hermeneutycznym odwołuje się do reinterpretacji zmian własnych, zaś sam proces rozwoju ma charakter polisemiczny (wielogłosowy), co wyrażają autorzy autobiografii, zwracając uwagę nie tylko na postęp, ale i na stałość, zarówno na udogodnienia, jak i na sytuacje trudne, interpretowane w kategoriach szansy, warunku rozwoju. Mgr Anna Cierpka z UW przedstawiła referat pt. *Metody analizy narracji w badaniach psychologicznych* zawierający przegląd i klasyfikację metod analizy treści tekstów pisanych oraz prezentację własnych badań wybranego aspektu etosu rodzinnego – etykiet tożsamościowych. W celu uzyskania danych dotyczących zawartości treściowej etykiet tożsamościowych autorka dokonała analizy treści tekstów narracji wszystkich członków badanych rodzin, odnoszących się do każdego z nich.

Natomiast w referacie mgr Urszuli Tokarskiej z Akademii Pedagogicznej w Krakowie, zatytułowanym *Terapia narracyjna: założenia teoretyczne, metody pracy, obszary zastosowań*, nakreślono trzy poziomy ogólności i zakresy rozumienia terminu „terapia narracyjna”: (1) odnoszący się do przyjmowanej ogólnej perspektywy, związanej z tym nurtem myślenia, jakim jest postmodernistyczny konstrukcjonizm społeczny; (2) opisujący specyficzne podejście terapeutyczne związane z pewnymi szkołami w terapii; (3) oznaczający określone techniki pracy terapeutycznej o charakterze „posiłkowym”.

Ostatni w tej sesji był referat pt. *Metoda podmiotowa w psychologii a fenomenologia Edmunda Husserla*, który wygłosiła dr Iwona Koczanowicz-Dehnel z UW. Ukazano w nim związki historyczne i logiczne eksplorującej ludzkie doświadczenie psychologii, uprawianej na sposób jakościowy z postulowaną przez Husserla psychologią opisową (fenomenologia), zajmującą się badaniem bytów psychicznych.

W ostatnim dniu konferencji obrady rozpoczęły się od wystąpienia mgr. Tomasza Ochynowskiego z Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. B. Jańskiego w Warszawie. Jego referat nosił tytuł *Moja droga do (zrozumienia przeżyć więźniów politycznych na terenie Polski okresu stalinowskiego (1944-1956))*. Nawiązując do starożytnego rozumienia „historii” jako „tego, co dzieje czynią ludziami”, autor przedstawił własne badania narracji wspomnianych w tytule świadków kluczowych historii jako tych, którzy mogą nadać jej sens. Wspólny rys analizowanych biografii stanowiła nadrzędna rola wartości absolutnych w utrzymaniu koniecznej dla przetrwania kondycji psychofizycznej ofiar totalitaryzmu.

Dr Joanna Przesmycka-Kamińska z UW w referacie *Przestrzeganie zasad badania naukowego – pomoc czy przeszkoda w diagnozie klinicznej (na przykładzie terapii neuropsychologicznej)* posłużyła się prowokacją stawiając tezę, iż nie jest możliwe pogodzenie realizacji celów etycznych (pomoc choremu) i naukowych oraz przestrzeganie zasad etycznych i zasad badania naukowego.

Jako ostatnia w sesji zamykającej obrady wystąpiła dr Bogna Bartosz z UW z referatem *Kilka uwag o przyszłości metod jakościowych*. Stanowił on próbę uporządkowania metod jakościowych w psychologii według kryterium przyjmowanego przez daną metodę – stojącą za nią koncepcję – wewnętrznego lub zewnętrznego punktu odniesienia. W ten sposób metody jakościowe uszeregowane zostały na następująco wyznaczonym wymiarze: od przyjmujących wewnętrzny punkt odniesienia – perspektywę badanego, jego subiektywnych znaczeń (np. dialog hermeneutyczny) – do przyjmujących zewnętrzny punkt odniesienia – perspektywę badacza i uznawanej przez niego teorii (np. studium przypadku). W centrum dymensji znajduje się portret psychologiczny – jako opis osoby zatrzymany w kadrze.

Od pierwszego dnia obrad do końca konferencji była możliwość zapoznania się z plakatami (wymienione według kolejności alfabetycznej nazwisk autorów):

Podmiotowość relacji badany–badający w metodzie autobiograficznej i trudności z tym związane – mgr Dorota Chmielewska-Łuczak (UWr);

Rozpoznawanie tendencji samobójczych u młodzieży przy wykorzystaniu metod jakościowych – mgr Grażyna Czarnecka (Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Lubinie, doktorantka w Instytucie Psychologii UW);

Wykorzystanie metod jakościowych w badaniu procesów poznawczych człowieka – dr Urszula Dębska (UWr);

Zrozumieć lekarza – o potrzebie badań jakościowych w psychologii zdrowia – mgr Bianka Jarco-Lewandowska (Politechnika Wroclawska, studia doktoranckie – UW);

Zastosowanie metody narracyjnej i hermeneutyki w badaniach psychologicznych, w szczególności w badaniach nt. koncepcji życia, skryptów życiowych, wizji i planów na przyszłość – dr Grażyna Katra (UW);

Smutek metod ilościowych – dr Zbigniew Łoś (UWr);

Formalna analiza preferencji – przykład statystycznego opracowania zmiennych jakościowych – mgr Dagmara Łupicka-Szczeńnik (WSP w Zielonej Górze oraz UW), mgr Agnieszka Fornalczyk (UWr);

Tożsamość własna kobiet i mężczyzn jako problem badawczy. Próba podejścia jakościowego – Joanna Morciniec-Tomczak (studia doktoranckie – UW);

Wykorzystanie narracji w psychologii – mgr Urszula Tokarska (Akademia Pedagogiczna w Krakowie);

Zastosowanie wywiadu narracyjnego w badaniu procesu indywidualizacji – dr Krystyna Węglowska-Rzepa (UWr).

Poza oficjalnym programem konferencji wystąpiła mgr Urszula Tokarska (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) z relacją nt. *Światowe ośrodki psychologii i psychoterapii narracyjnej: reminiscencje z konferencji w Dulwich Center: „Narrative Therapy and Community Work”, Adelajda, luty 1999.*

Oprócz referatów i plakatów wymiana myśli miała miejsce również w czasie dyskusji toczonych podczas poszczególnych sesji i podsumowania. W trakcie obrad ujawniono różnicowane preferencje metodologiczne oraz – co być może charakterystyczne dla tej konferencji – ukazano stojące za nimi założenia metateoretyczne. Wszystkie wystąpienia utworzyły kontinuum, którego zakres wyznaczyły z jednej strony podejścia preferujące łączenie literalnie rozumianych metod jakościowych i ilościowych, z drugiej zaś – podejścia wyrażające sceptycyzm wobec metod ilościowych z powodu ich niewystarczalności – czy wręcz nieadekwatności – względem niewymiernych, nie dających się operacjonalizować aspektów życia psychicznego. Centralną pozycję na tak określonym kontinuum zajęły podejścia wrzegające techniki statystyczne w realizację badań opartych na metodach jakościowych.

Marcin Fankanowski

Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji, Wrocław